

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE SIĞINMACI VE MÜLTECİ SORUNSALI*

ASYLUM SEEKER AND REFUGEE PROBLEM IN TURKEY UNDER SOCIAL SUSTAINABILITY CONTEXT

Merve Deniz PAK*
Mehmet Can AKTAN***
Emre ÖZCAN****

Öz

“Sürdürülebilirlik” kavramı; ülkelerin sosyo-ekonomik, kültürel ve politik açıdan bir bütünü teşkil ettiği gerçeğinden hareketle toplumsal yaşamın tüm alanlarını kapsayan değerler sistemidir. Bu çalışmanın odağında sosyal sürdürülebilirlik yer almakta olup bir ülkedeki bireylerin kaynaklarını korumak ve geliştirmek ve sorunlarını çözmek noktasındaki bireysel ve kolektif kaynakları içermektedir. Bu kapsamda tüm bireyler temel hak ve özgürlüklerden yararlanmak durumundadır. Bu bağlamda en güncel ve can yakıcı başlık olarak Türkiye’deki sığınmacı ve mülteciler sorunsalıyla, özellikle tüm sığınmacı ve mültecileri güvence altına alacak sosyo-ekonomik ve yasal haklar ve bu düzlemdeki toplumsal katılım noktasında yüz yüze gelmektedir. Bu çalışmada Türkiye’deki sığınmacı ve mültecilerin sosyal sürdürülebilirlik bağlamında yaşadığı sorunlar; temel ihtiyaçlar, bireysel kapasitenin artırılması ve toplum kapasitesi ekseninde tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç Sosyolojisi, Sığınmacı ve Mülteci, Sosyal Sürdürülebilirlik.

Abstract

“Sustainability” consider as a system of values covering all areas of social life, with the view that the countries are part of a whole in terms of socio-economic, cultural and political aspects. The focus of this work is on the theme of social sustainability. This theme includes individual and collective resources that are open to the protection and development of their own resources and the resolution of their problems in a country. In this context, all individuals have to benefit from basic rights and freedoms. In this context, the most current and poignant title as asylum seekers and refugees in Turkey problematic, especially they are secure from all socio-economic and legal rights and civic participation. In this context social sustainability problems experienced by asylum seekers and refugees in Turkey in this study will discuss in terms of basic needs, individual capacity and community capacity.

Keywords: Migration Sociology, Asylum Seekers and Refugees, Social Sustainability.

1. GİRİŞ

Sürdürülebilirlik, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkisi kapsamında doğal çevrenin tahrip edilmesi ve kaynakların tükenmesini odak alan ve canlıların yaşamını tehdit eden bir dünyaya vurgu yapan bir kavramsallaştırmadır. Bu noktada pek çok canlı türünün soyunun tükendiği, çiftçilerin toprak verimliliğini sürdürmede sorunlar yaşadığı, su kaynaklarının kirlendiği ve buzulların eriyerek deniz seviyesinin yükseldiği gündeme gelmektedir. Bu sorunlar ilk olarak fiziksel çevrenin korunması odağında 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun yayınladığı Brundtland Raporu’nda yer almıştır. Bu raporda sürdürülebilirlik; “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeden karşılamaktır” şeklinde tanımlanmıştır ki, konu daha derin bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde doğal ortamın korunması için iyi işleyen bir ekonomi ve sosyal adalet vazgeçilmez olmuştur (Finkbeiner ve ark., 2010: 3309). Bu nedenle sürdürülebilirlik kavramı daha iyi bir yaşam için bozulmamış bir çevre, sosyal adalet ve ekonomik refah ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde “sosyal”, “ekonomik” ve “çevresel” sürdürülebilirlik olmak üzere üç boyutu kapsayıp yeniden yorumlanmıştır. Buradan hareketle sürdürülebilirlik; kalkınma kavramını da içererek çevresel, ekonomik ve sosyal gereksinimlerin gelecek kuşakların yaşam koşullarına zarar vermeden karşılanmasını hedefleyen bir dünya görüşü olarak ortaya konulmuştur. Buna göre çevresel sürdürülebilirlik, doğal çevrenin yıkım tehdidine karşı çevresel sorunların üstesinden gelinebileceğini ifade etmektedir. Ekonomik sürdürülebilirlik ise kamusal açıdan artan nüfusa sürekli bir şekilde mal ve hizmet sağlayarak ulusların yaşam standardını yükseltmek veya örgütsel açıdan kurumların temel faaliyetini sürdürmek için yeterli gelir elde etmeye

* Bu çalışma, 15-16 Mart 2018 tarihinde Gazi Üniversitesi’nde gerçekleştirilen Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu’ndaki aynı başlıklı konuşmadan hareketle oluşturulmuştur.

** Arş. Gör., Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü (Sorumlu Yazar), mdpak@baskent.edu.tr

*** Arş. Gör., Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, mcanaktan@baskent.edu.tr

**** Öğr.Gör., Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, eozcan@baskent.edu.tr

devam etme potansiyeli olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik ise kolektif kimlikleri ve kültürel uygulamaları sosyal adalet çerçevesinde adil bir şekilde bütünleştirecek politika ve kurumları ifade eder.

Sürdürülebilirlik, günümüzde kamu politikası oluşturmak için yol gösterici bir ilke olarak tüm paydaşlar tarafından kabul edilmektedir. Bu açıdan özellikle 21. yüzyılda yaşanan göçler, pek çok ülke için sürdürülebilirlik bağlamında sorunlar yaşanmasına ve kültürel çoğulculuğa dayalı sürdürülebilirlik kavrayışına yönelik bir paradigma değişimine sebep olmaktadır. Buradan hareketle göç olgusu ele alındığında sosyal sürdürülebilirlik düzleminin sosyal politikalarla ilişkilendirilmesi oldukça önem taşımaktadır.

1.1. Sosyal Sürdürülebilirlik

2000'li yılların başına dek sürdürülebilirliğin sosyal boyutu, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliğe kıyasla literatürde daha az rastlanan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır; sadece eko-feminist, ekososyalist ve yerli hareket teorisyenleri tarafından zenginleştirilen sosyal-ekolojik çerçeve, insanlığın doğal afetler ve iklim değişikliğiyle karşı karşıya kalarak savunmasız olduğunu odağına almıştır. Fakat günümüzdeki çalışmalara bakıldığında sosyal sürdürülebilirlik kavramının kutuplaşma, eşitsizlik, artan kentsel yoksulluk seviyeleri, kentsel çatışmalar ve şiddet, terörizm ve dışlanma açısından risk ve savunmasızlık düzeylerinin artmasıyla tartışıldığı görülmektedir. Bu tartışmalar, sosyal sürdürülebilirlik kavramının farklı şekillerde tanımlandığına işaret etmektedir. Bu bağlamda sosyal sürdürülebilirlik, "yerel topluluklardaki yaşamı iyileştirici koşulları sağlayabilen bir süreç"; "güçlü bir sosyal uyum anlayışı ve insani hizmetlere ulaşmada eşitliğin sağlanması"; "toplulukların bugün ve gelecekteki farklı ihtiyaçlarını karşılamaları, çevrelerine duyarlı olmaları, yüksek yaşam kalitesine katkıda bulunmaları ve en temelde herkes için fırsat eşitliği ve iyi hizmet sunumunu sağlamaları"; "semterlerde yaşayan insanların kendisi ile çevresinde yaşayan insanlar arasındaki yakın ilişkiyi sürdürmeleri" şeklinde ifade edilebilmektedir (Missimer ve ark, 2017: 36-37). Stratejik Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesi (*Framework for Strategic Sustainable Development*) adı verilen girişim ise sürdürülebilirlik için metotları, araçları ve kavramları yapılandıran bir perspektif sunarak sosyal sürdürülebilirliği sosyo-ekolojik düzlemde karmaşık bir sistem olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımlar açısından sosyal sürdürülebilirlik; eşitlik, sosyal adalet, kültürel çoğulculuğa saygı, politik süreçlere katılım, sosyal içerme ve dayanışma kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir.

Tablo 1: Sosyal sürdürülebilirlik kavramının bileşenleri

Kavram	Kuramsal Temel	Ana Bileşenler
Güvenlik	Risk, sosyal sürdürülebilirlik çerçevesinin ontolojik temelidir.	-Korunmasız durumlar karşısında insan haklarının güvence altına alınması -Risk ve belirsizliğin üstesinden gelmek için uyum çalışmaları yapmak -Kentın sosyal ve demografik profilini çıkarmak
Eşitlik	Sosyal, çevresel ve ekonomik adaletsizlikler toplum için belirsizlikler ve başa çıkma çabalarını ortaya çıkarır.	-Yerel toplulukları tanıma -Herkes için insani hizmetlere eşit erişim -Kaynakların yeniden dağıtım, sosyo-ekonomik adaletsizliklerin ortadan kaldırılması, marjinalleşmeyi önleme -Katılım -Aktif sivil toplum
Eko-kazanç	Gelecekteki riski azaltmak ve küresel çabaları azaltmak için toplumun sorumluluğunu sağlamak	-Ekonomik yapıyı çevre dostu ve toplum odaklı olarak yeniden düzenlemek -Etki azaltma önlemleri almak -Yabancılaşma, dışlama ve sömürü karşısında durmak
Sürdürülebilir üretim ve tüketim	Sürdürülebilir sosyal ve güvenlik gündemleri için kentlerin düzenlenmesi	-Çevreye saygı yaklaşımına odaklanmak -Sürdürülebilir kentler tasarlamak -Yenilebilir kaynak kullanımı -Tarım alanlarının ve su kaynaklarının korunması -Çevre kirliliğinin önlenmesi

Bu tanımlamalar ışığında sosyal sürdürülebilirlik kavramının kapsamını şu şekilde özetleyebiliriz:

- Herkesin insani hizmetlere (sağlık, eğitim, ulaşım, konut ve rekreasyon gibi) erişim hakkına sahip olması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi.
- Nesiller arasında eşitlik kurma, yani gelecek kuşakların bugün yaşayan insan topluluğunun faaliyetlerinden dolayı dezavantajlı konuma gelmemesi.

- Farklı kültürlerin olumlu yönlerine değer verildiği ve korunduğu; bireylerin ve grupların kültürel entegrasyonun desteklendiği kültürel ilişkiler sistemi kurulması.
- Yurttaşların yalnızca seçim dönemlerinde değil, aynı zamanda siyasi faaliyetlerin diğer alanında, özellikle de yerel düzeyde yaygın biçimde siyasi katılımının sağlanması
- Bir kuşaktan diğerine sosyal sürdürülebilirlik bilincinin iletilmesi için bir sistem kurulması.
- Topluluğun güçlü yönlerinin ve ihtiyaçlarının belirlenmesi için mekanizmalar oluşturulması.
- Bir topluluğun mümkün olan yerlerde sosyal eylemiyle kendi ihtiyaçlarını karşılaması için mekanizmalar oluşturulması; sosyal eylem ile karşılanamayan ihtiyaçlar için savunuculuk yapılması.

Sosyal sürdürülebilirlik kavramının bileşenlerine baktığımızda güvenlik, eşitlik, eko-kazanç ve sürdürülebilir üretim ve tüketim olgularını görebiliriz (Eizenberg ve Jabareen, 2017: 68):

Topluluklarda, sosyal süreçlerde ve yapılarda sürekli değişen ihtiyaçların karşılanmasını sağlamak için sosyal sürdürülebilirliğin geliştirilmesi oldukça değerlidir. Buradaki önemli nokta, fiziksel ortamların/özelliklerin yerel toplulukların karşılaştığı sorunların çözümünde yetersiz kalması ve bu toplulukların gerekli kapasiteyi bağımsız olarak oluşturamamasıdır ki, bu bağlam, planlama ve uygulamaları etkileyerek sorunları çözmek için mevcut stratejilerin yeniden düşünülmesini ve gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmanın odak noktasını oluşturan Türkiye'deki sığınmacı ve mülteci sorunsalı da sosyal sürdürülebilirlik bağlamında ele alınması gereken önemli bir meseledir.

2. Türkiye'de Sığınmacı ve Mülteci Hukuku

Uluslararası hukukta sığınma hareketlerine ilişkin düzenlemeler İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk düşmekteydi. Bu dönemde vücut bulan "1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi" sığınmacı ve mülteci hukukunu çerçeveleyen uluslararası metin olarak hala geçerliliğini korumaktadır. Bu sözleşmenin hareket noktasını ise kuşkusuz Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı kararıyla ilan ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) oluşturmaktadır. Nitekim beyannamede, "herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır" denilmektedir.* 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde ise mülteci, "1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar sonucunda ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi" olarak tanımlanmıştır (Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler, 1998: 64). 1967'de imzalanan New York Protokolü üzerinden ise bu tanım geçerliliğini korumuş, ancak coğrafya ve tarih sınırlandırılması kaldırılmıştır. Sığınmacı kavramı ise 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde geçen beş ölçüt (ırk, din, milliyet, belli bir sosyal gruba üyelik veya politik düşünceleri) sebebiyle "zulüm görmekten haklı bir korku duyduğu için kendi ülkesinden ayrılan ve başka bir ülkeye sığınan ve mülteci olarak kalıcı yerleşimi bekleme sürecindeki kişileri" ifade etmek için kullanılmaktadır (Buz, 2008: 121). Dolayısıyla iltica etme hakkı ile mülteci olmak, hukuki bir statünün kazanılmasını; sığınma hakkı ile sığınmacı olmaksızın hukuki bir statünün kazanılmasından çok, fiili ve kısa süreli bir barınma durumunu ifade etmektedir (Reçber, 2014: 247-48). 2013 yılına kadar Türkiye'de sığınmacı tanımı, 1994 yılında kabul edilen "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliği" doğrultusunda yapılmakta ve Türkiye uygulamalarında bu yönetmeliğe göre hareket etmekteydi. Burada sığınmacı ve mülteci tanımları ayrı ayrı yapılarak iki farklı tanımlama söz konusudur. Doğrudan sığınma olaylarına ilişkin ilk genel düzenleyici belge niteliğindeki bu yönetmelikte Türkiye coğrafi sınırlamasını korumayı seçerek Avrupa dışından gelenleri "sığınmacı" olarak kabul etmekte ve üçüncü bir ülkeye gidişleri konusunda geçici ikamet vermektedir; Avrupa'dan gelenler ise "mülteci" olarak kabul edilmektedir (Buz, 2008: 121). 2013'de kabul edilen 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) bağlamındaysa sığınmacı ve mülteciler alanı yeniden düzenlenmiştir. YUKK, uluslararası korumayı "mülteci", "şartlı mülteci" ve "ikincil koruma" statüleri olarak üçe ayırır görünmekte, ancak "geçici koruma" durumunu da ekleyerek kategorileri dörde çıkartmaktadır. Mülteci tanımında Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korkan kişi; şartlı mülteci ise Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle şeklindeki coğrafi belirlemeye gidilmiştir.† Ayrıca şartlı

* Bkz. İHEB, m.14.

† Bkz. YUKK, m. 61 ve 62.

mültecilerin üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalmalarına izin verileceği hükme bağlanmıştır. 1994 yönetmeliğinde yer almayan bir uluslararası koruma statüsü olan ikincil koruma ise 1951 Cenevre sözleşmesindeki “geri göndermeme ilkesi”nin bir tecessümü olarak düşünülmelidir. Sözleşmenin ilgili maddesinde, “hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir” ifadesi yer almaktadır; ancak bu temel kuralın istisnası maddenin ikinci fıkrasında, “bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümlü mahkûm olduğu için söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep edemez” açıklamasıyla düzenlenmektedir.† Buradan hareketle YUKK’da ikincil koruma, “mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek; işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak; uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye sağlanan bir statü” olarak ifade edilmektedir.§ Geçici korumaya geldiğimizdeyse kavramsal tartışmaların netleştiği görülmektedir. YUKK geçici korumayı, “ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir” ifadesiyle tanımlamaktadır.** Buradaki “sağlanabilir” ifadesindeki zorunluluk dışı yaklaşım dikkatlerden kaçmamalıdır; ancak uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler uyma ilkesi göz önüne alındığında, bu takdir yetkisinin ancak ve ancak uluslararası hukuka uygun olarak kullanılması gerektiği unutulmamalıdır. Kitlesel sığınma hareketleri noktasında geçici koruma ilkesine ilişkin zemin bu madde üzerinden atılmış olsa da Türkiye, 22/10/2014 tarih ve 29153 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Geçici Koruma Yönetmeliği’ni çıkartmıştır. Bu sürecin en önemli unsuru elbette ki Suriye’den kitlesel olarak Türkiye’ye giriş yapan sığınmacıların hukuki statüleriyle birlikte hak ve sorumluluklarını düzenlemektir. Bu yönetmeliğin amacı, “uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayanlara sağlanabilecek geçici koruma işlemlerinin usul ve esasları ile bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemleri, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirleri ve ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasındaki işbirliğiyle ilgili hususları düzenlemektir” cümlesiyle vurgulanmaktadır.†† İlgili yönetmelik, geçici korumadan yararlanan kişilerin uluslararası hukuktan doğan haklarının net bir şekilde ortaya konulmasını ve güvence altına alınmasını sağlamakta ve dolayısıyla en başta 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin mültecilere tanıdığı aile birleştirme, istihdam, barınma, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi hakların geçici koruma statüsündeki bireylere sağlanması noktasında devletin yükümlülüklerini açıklığa kavuşturmuştur. Elbette ki bu yükümlülüklerin Türkiye’nin iltica ve göç sistemine hukuksal, siyasi ve sosyo-ekonomik boyutlarla bakmayı içeren bütünlüklü bir uygulama ve hizmetler ağı sisteminin oluşturulmasını gerekli kıldığı açıktır ki, bu yaklaşımda temel mesele geçici koruma kapsamındaki bireylerin hizmetlere erişiminin önündeki engellerin kalıcı çözümlere kavuşturulmasıdır (Reçber, 2014). Geçici korumadan yararlanan kişiler her devlet uygulamasında değişse de birçok örnekte geçici koruma, yalnızca mültecilere değil, silahlı çatışma, yaygın şiddet, insan hakları ihlalleri ve doğal afet gibi nedenlerle ülkesinden kaçmak zorunda kalmış tüm kişilere koruma sağlamaktadır ki, bu bağlamda geçici koruma rejimlerinin temel işlevi, kitlesel akın durumlarında silahlı çatışma, yaygın şiddet, insan hakları ihlalleri ve doğal afet gibi nedenlerle ülkesini terk etmek zorunda kalmış kişilerin güvenli bir yere erişimini teşvik etmek ve bu kişileri geldikleri ülkeye geri gönderilmekten korumak olarak kabul edilebilir (İneli-Ciğer, 2016: 69). Diğer taraftan uluslararası hukuka uygun bir geçici koruma politikasında gözetilmesi gereken temel unsurları geri göndermeme ilkesinin gözetilmesi, geçici korumanın makul bir süreyle sınırlı tutulması, geçici korumadan yararlanan kişilerin haklarının tanınması, geçici korumanın sona erdirilmesinin objektif kriterlere dayandırılması olarak betimlenmektedir; fakat bu başlıkların analizi ilgili ülkenin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, bu sözleşmelerdeki çekinceler ve kitlesel akının özellikleri dikkate alınarak incelenmelidir (İneli-Ciğer, 2016: 78-85).

3. Türkiye’ye Yönelik Sığınmacı ve Mülteci Hareketlerinde Güncel Durum

Türkiye’nin kitlesel sığınmacılık hareketleriyle -her ne kadar öncesinde de farklı göç hareketleri yaşansa da- komşu ülkelerindeki savaşlar ve iç çatışmalar düzlemindeki sosyo-politik krizler nedeniyle

† Bkz. 1951 Cenevre Sözleşmesi, m. 33.

§ Bkz. YUKK, m. 63.

** Bkz. YUKK, m. 91.

†† Bkz. GKY, m. 1.

1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında ciddi düzeyde karşı karşıya kaldığını söyleyebiliriz. Coğrafi konumu itibariyle Türkiye'nin Ortadoğu, Asya ve Afrika'dan uzanan sığınma akınları için önemli bir kavşak noktası olduğu aşikârdır ki, bu eksende uzun yıllardır birçok coğrafyadan farklı ülke vatandaşlarına ev sahipliği yapılmaktadır.

1980-2000 yılları arası dönemle başlayacak olursak, ilgili krizlerin başlangıcı olan Şah rejiminin devriliş Humeyni önderliğindeki 1979 İran Devrimi sonrasında yaklaşık bir milyon İran vatandaşının Türkiye'ye sığınma talebi söz konusu olmuştur (Kartal ve Başçı, 2014: 281). Ardından Türkiye'ye yönelik sığınmacı hareketlerini Iraklı sığınmacılar oluşturmuştur. 1988 yılında Halepçe katliamından sonra 51.542; Körfez Savaşı sonrası 1991'de ise 467 bin 489 Iraklı Türkiye'ye sığınmıştır (Terzioğlu, 2006: 169). Bu sığınmacıların çoğu geri dönmeye rağmen Irak'tan Türkiye'ye sığınmacı göçü azalan rakamlarla da olsa devam etmiştir (Buz, 2008: 121). Diğer taraftan 1980'li yılların sonunda Türkiye'ye Türk kökenli 300.000'in üzerinde Bulgaristan göçmeni, sığınmacı olarak gelmiş ve yarısından fazlası sonradan Bulgaristan'a geri dönmüştür (Buz, 2008: 121). 1990'lı yılların sonuna geldiğimizdeyse yaklaşık 25.000 Bosnalı Türkiye'ye sığınmış, çoğu Dayton Antlaşması'ndan sonra ülkelerine geri dönmüştür (Buz, 2008: 121-22). 1999 yılındaysa Kosova'da meydana gelen olaylar sonrasında 17.746 Kosovalı Arnavut Türkiye'ye sığınmıştır (Terzioğlu, 2006: 169).

2000'li yıllarda Türkiye'nin sığınmacılık deneyimine baktığımızda sığınma başvurularının giderek arttığını söyleyebiliriz. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) istatistiklerine göre 2007 yılında Türkiye'den sığınma talep eden kişi sayısı 12 bin 86; 2011 yılı Aralık ayı istatistiklerinde bu rakam 25 bin 429; 2012 yılı Aralık ayında 32 bin 672; 2013 yılı Aralık ayında 39 bin 137'dir. 2010 sonrası Türkiye'deki sığınma başvurularındaki artışı elbette ki "Arap Baharı" olarak adlandırılan Ortadoğu'daki sürecin tecessümü olarak görmek gerekmektedir. Özellikle Suriye İç Savaşı'nı dikkate aldığımızda 2014 Nisan ayı itibariyle BMMYK'nun verileri ışığında 721 bin 913 Suriyeli Türkiye'de geçici koruma statüsü altındadır. Yine 2014 Nisan verileri özelinde Türkiye'ye sığınma başvurusu yapan kişilerin 17 bin 447'si Irak, 9 bin 524'ü Afganistan, 8 bin 344'ü İran, 2 bin 612'si Somali uyrukludur, diğer uyruklular kategorisindeyse 4 bin 494 kişi bulunmaktadır. Tüm bunlara ek olarak bu yıllar itibariyle Türkiye'deki sığınma başvurularının yoğunluğunu 1980-2000 döneminin aksine sadece komşu ülkeler değil, Kamerun, Kongo, Nijerya gibi Afrika ülkeleri başta olmak üzere Cezayir, Özbekistan, Kazakistan gibi ülkelerin oluşturduğunu söyleyebiliriz (Kahya, 2014: 94-99).

2000'li yılların başlangıcını bir kenara bırakıp güncel verileri dikkate aldığımızda muhakkak ki Suriye'deki krizin sonlanamayışı nedeniyle tablonun çok daha farklı olduğu görülecektir. 2017 sonu itibariyle (Ekim ayı) BMMYK'nun istatistiğine göre Türkiye'de yaklaşık 3.5 milyon kayıtlı Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır (ki, kayıt altına alınamayanları düşündüğümüzde bu rakam büyümektedir); Lübnan'da yaklaşık bir milyon, Ürdün'de 655 bin, Irak'ta yaklaşık 250 bin ve Mısır'da 125 binin üzerinde Suriyeli sığınmacı yaşamaktadır; Avrupa ülkelerinde ise 2011-2017 yılları arası dikkate alındığında yaklaşık bir milyon Suriyelinin sığınma talebinde bulunduğu görülmektedir ki, bu başvuruların büyük bir ağırlığını Almanya ve İsveç oluşturmaktadır.## Türkiye, Suriye vatandaşı dışında ise 145 bin Afgan, 140 bin Irak, 32 bin İran, 4 bin Somali ve diğer uyruklar başlığında yaklaşık 10 bin sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır ki, Türkiye'deki sığınmacıların yaklaşık % 70'ini kadın ve çocuklar oluşturmakta ve % 90'ı kamp dışında yaşamaktadır.## Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) verileriyle devam edecek olursak 2017 Ağustos ayı doğrultusunda Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların yaklaşık %13'ü (235 bin) 10 ildeki (Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis, Hatay, Kahramanmaraş, Adana, Osmaniye, Adıyaman, Mardin, Malatya) toplam 23 kampta (barınma merkezi) yaşamını sürdürmektedir ki, kamplardaki yaşamın barınma ve gıda sorunu, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi başlıklar düşünüldüğünde daha avantajlı olduğu aşikârdır.*** Suriyeli sığınmacıların illere göre dağılımına baktığımızdaysa İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Müdürlüğü'nün Ocak 2018 verileri paralelinde sırasıyla İstanbul, Şanlıurfa, Hatay, Gaziantep, Mersin, Adana, Bursa, Kilis, İzmir, Konya şehirlerini görmekteyiz.### Tüm bunlara ek olarak İnsani Gelişme Vakfı ve IPSOS Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün 10 ilde kamp dışında yaşayan 15 yaş üzerindeki 1282 Suriyeli sığınmacı ile Arapça bir soru kağıdı üzerinden yüz yüze anket yöntemiyle 27 Nisan-20 Mayıs 2017 tarihleri arasında Suriyelilerin yaşam koşulları, beklentileri, tüketim alışkanlıkları vb. başlıklarda gerçekleştirdiği çalışmanın güncel sonuçları göz ardı edilmemelidir. Araştırmanın sonuçlarına göre katılımcıların %70'inin Türkçe bilmediği; %50'sinin çalışmadığı ve iş aradığı; %87'sinin hiçbir sosyal yardım almadığı; %52'sinin kendisinin ve ailesinin

Bkz. <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>

Bkz. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCRTurkeyFactSheet-October2017.pdf>

*** Bkz. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Sitrep_Turkey%20_August_2017.pdf

Bkz. <http://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>

geleceğini Türkiye’de görmediği; 15 yaş ve üstü Suriyeli sığınmacıların %31,3’ününse şimdiye değin hiçbir formel eğitim almadığı görülmektedir.##

4. Sığınmacı ve Mültecilerin İnsan Hakları

İnsan hakları, tüm birey ve halkları içeren ve onları temsil eden çatı bir kavramdır. Hak kategorileri, salt insan olmaktan kaynaklı ve sonradan kazanılan haklar olmak üzere iki eksende şekillenmektedir. Karel Vasak tarafından tarihsel bağlamda ele alınan insan haklarının sınıflandırmasına baktığımızda birinci kuşak, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak haklar olmak üzere üç boyutlu bir klasifikasyon karşımıza çıkmaktadır (akt: Turhan, 2013: 357-78). Klasik haklar olarak da bilinen birinci kuşak haklar, bireyi korumaya yönelik olup bireysel ve siyasal özgürlükler başlığındaki devleti sınırlandıran kişisel kazanımlardır; ikinci kuşak haklar, ekonomik ve sosyal hakları içeren beslenme, sağlık, barınma, eğitim gibi temel insani gereksinimleri düzenler; dayanışma hakları olarak da ifade edilen üçüncü kuşak haklar ise kolektif haklara vurgu yaparak barış hakkı, çevre hakkı, halkların kendi kaderini tayin (*self-determinasyon*) hakkı gibi ilkeleri işaret etmektedir (Kapani, 2009: 24-48). Dolayısıyla, özellikle üçüncü kuşak haklar bağlamındaki insan haklarının, sürdürülebilir bir topluluk inşası ve yaşantısındaki görünümü hayati önem taşımaktadır. O nedenle bilhassa toplumun incinebilir kesimlerinin/nüfus gruplarının haklarının korunması; ekonomik, çevresel ve en önemlisi de sosyal sürdürülebilirlik açısından elzem bir konudur. Sığınmacı ve mültecilere ilişkin güncel durumun ele alındığı başlıktaki rakamlarda da değinildiği üzere, Türkiye’deki sığınmacı ve mültecilerin yaklaşık %70’ini kadın ve çocukların oluşturduğu bir tabloda, temel hak ve özgürlüklerin korunması konusundaki hassasiyetin gerekliliği bir kenara, yaşanan hak kayıpları ve ihlalleri oldukça tezat bir görünüm ortaya çıkarmaktadır. Bilindiği üzere 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB), insan haklarının evrensel ve bölünemez bütünlükte niteliklere sahip olduğunu taahhüt etmekte ve mültecilere ilişkin şu maddeye yer ayırmaktadır: “Herkes zulüm karşısında başka memleketlerden mülteci olarak kabulü talep etmek ve memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir.”###

Hak temelli yaklaşım genel geçer bir çerçeve sunmaktayken bu hakların vücut bulmasındaki sorunlar, gerek ülkeden ülkeye gerekse aynı ülkedeki farklı nüfus grupları arasında ayrılmaktadır. Genelde Türkiye’de yaşayan tüm nüfus grupları, özeldense Türkiye’deki sığınmacı ve mültecilerin insan haklarına erişimi ve bu hakların güncel pratikleri açısından bakıldığında yaş, cinsiyet, eğitim durumu veya işgücüne katılım gibi birçok değişken odağında dinamiklerin de farklılaştığı görülmektedir. BMYK’nın, sığınmacı ve mülteciler üzerinde, yakın tarihte yürüttüğü bir araştırmanın sonuçları üzerinden bu durumu daha somut olarak görmek mümkündür (BMMYK, 2015):

- Barınma olanakları açısından bakıldığında, ev kiralalarının oldukça yüksek olduğu ve ev sahipleri tarafından Türk vatandaşlara kıyasla sığınmacılardan çok daha yüksek kira ücretleri istendiği belirtilmiştir ki, istenen yüksek kira ücretlerine rağmen kiralanın evlerin fiziksel koşullarının kötü olduğu, hatta bazılarının ısınma sorununun bulunduğu ve kapisının dahi olmadığı ifade edilmiştir; kaldı ki bir evin birden fazla aileye kiralanması da barınmaya ilişkin yaşanan sorunlar arasında yer almıştır.
- Sosyal yardımlar açısından bakıldığında, özellikle Suriye’den savaş nedeniyle göç eden sığınmacılar noktasında devlet tarafından sunulan sosyal yardımların önemli bir kaynak olduğu açıktır; ancak söz konusu yardımların sunumunda birtakım eşitsizliklerin ve adil olmayan paylaşımların varlığından söz edilmiştir. Daha somut olarak vurgulanırsa sosyal yardımların geç ulaşması, objektif kriterlere dayalı hizmet sunulmaması, bir ulusa veya dine (etnik kökene) mensup vatandaşlara diğerlerine karşı ayrımcılık yapılması gibi uygulamalar beyan edilmiştir.
- İşgücü piyasasına erişime geldiğimizde, bu alanda pek çok problemin var olduğu ortaya konulmuştur. Türkiye gibi işsizliğin kalıcı bir toplumsal sorun olduğu bir ülkede durum daha da can sıkıcı hal almaktadır diyebiliriz. Hal böyle olunca sığınmacıların çok daha düşük ücretlerde çalışmayı kabul ettiği gerçeğiyle karşılaşmaktayız. Buna paralel olarak kayıt dışı istihdam ve iş güvencesinden yoksun olmak da başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca dil sorunu da işgücü piyasasına erişim açısından güçlük yaratmaktayken etnisite, ırk, din, cinsiyet ve yaş gibi faktörlerin de ayrımcılık unsuru olduğu belirtilmiştir.
- Çocuk işçiliği konusu, sığınmacı ve mülteciler başlığında egemen problemlerden biridir. Göç eden popülasyonda çalışan çocukların yaşlarının 7-8’e kadar düştüğü İranlı, Suriyeli ve Afgan çocukların ağır iş koşullarında uzun saatler dahilinde çalıştırıldıkları belirtilmiştir. Daha da önemlisi çocukların iş yerlerinde cinsel istismara da açık hale geldikleri vurgulanmaktadır.

Bkz. <http://ingev.org/wp-content/uploads/2017/07/Multeci-Hayatlar-Monitor%C3%BC.pdf>

Bkz. İHEB, m. 15.

- Formel eğitim bakımından, düşük okula katılım oranları ve okul terkleri ve okulda yaşanan zorbalıklar ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda gerek makro açıdan Türkiye'nin eğitim politikaları gerekse mezo ve mikro düzeyde sığınmacı ve mülteci ailelerin eğitime bakış açıları ve olanakları eğitime katılımı doğrudan etkilemektedir. Dil bariyeri yaşayan yabancı uyruklu öğrenciler okula uyum ve devamlılık konusunda sorunlar yaşamakta ve bu durum okul terkine kadar gidebilmektedir. Uyruğu, kimliği, mezhebi ve etnisitesi sebebiyle okulda dışlanmaya uğrayan çocukların aynı zamanda okulda akran zorbalığına maruz kaldıkları belirtilmektedir.
- Son olarak sağlık hizmetleri bakımından, bu hizmetlere erişimde yaşanan güçlük ve engeller, uygulamada ortaya konulan bir başka sorun alanı olarak ifade edilmiştir. Sığınmacı ve mültecilerin büyük bir çoğunluğu, dil bilmemenin yarattığı zorluğa vurgu yapmıştır. Sağlık hizmetlerindeki yasal ve prosedürel sıkıntılar da bir başka sorun alanı olarak ortaya konulmaktadır.

5. Sığınmacı ve Mültecilere Yönelik Hizmetler ve Sosyal Politikalar

Türkiye'nin sığınmacı ve mülteci konusunda tarihsel çerçevede geçmişten günümüze değin önemli bir rol oynadığına ve pek çok farklı ulustan yurttaşın ev sahipliği yaptığına değinilmisti; özellikle yedi yılı aşan Suriye İç Savaşı'nın etkisiyle Türkiye'nin bölge coğrafyasındaki rolü ve sorumluluğunun arttığı, çoğunluğunu Suriye'den gelen göçlerin oluşturduğu 3.5 milyondan fazla sığınmacıya ev sahipliği yapılarak 2018 başı itibariyle dünyadaki en fazla sığınmacı ve mülteci nüfusu barındıran ülke konumuna geldiği vurgulanmıştı. Hal böyle olunca sığınmacı ve mültecilere yönelik hizmetler ve politikalar çok daha bağlayıcı ve kapsayıcı bir niteliğe bürünmüş olup Türkiye'nin bu alandaki görev ve sorumlulukları da artmıştır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu Ortadoğu coğrafyası günbegün değişe gelmektedir. Sınırların bu kadar geçişken ve nüfus hareketliliğinin bu kadar yoğun olduğu bir coğrafyada heterojen nüfus gruplarının sorunları, ihtiyaç ve talepleri de farklılık göstermekle birlikte haklar temelinden bakıldığında, insan hakları alanındaki sorun ve gereksinimlerin birbirine paralel olduğu görülmektedir. Somutlaştırmak gerekirse, ilgili alanyazından da hareketle sosyal sürdürülebilirlik bağlamında değişen demografik yapılarda üç temel hak ve gereksinim ön plana çıkmaktadır (Cooper, 2006: 11). Bu bağlamda sığınmacı ve mülteci nüfus gruplarının gereksinimlerinde ve bu gereksinimler doğrultusunda yürütülecek hizmetlerde temel ihtiyaçlar (*basic needs*) en başta gelmektedir. Temel ihtiyaçlara yönelik hizmetleri ise gelir güvenliği, konut/barınma ile güvenlik ve emniyet gereksinimlerine yönelik hizmetler oluşturmaktadır. İkinci basamakta bireysel kapasitenin (*individual capacity*) artırılması ihtiyacına yönelik hizmetler yer almaktadır. Bu hizmetleri ise eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve yurttaş katılımı oluşturmaktadır. Üçüncü basamakta ise topluluk kapasitesinin (*community capacity*) artırılması ihtiyacına yönelik hizmetler yer almakta olup bunların başında da semt ilişkileri ve sosyal sürdürülebilirlik gelmektedir (Cooper, 2006: 12). Nitekim Kongar'ın (1995: 12-57) da ifade ettiği gibi, toplumu yaşayan organizmalar olarak düşündüğümüzde nasıl ki canlı bir sistemin devamlılığı için sistemin içindeki ve o sisteme dışarıdan dahil olan unsurların bir arada yaşaması adına uyum ve entegrasyon gerekliyse, çalışmamız özelinde Türkiye'deki sığınmacı ve mülteci nüfusun toplumsal yapıya ve toplumsal kaynakların kullanımına dair entegrasyonu için temel gereksinimlerinin karşılanması ve bireysel kapasitelerinin artırılmasının yanında sosyal yönden sürdürülebilir bir yapılanmanın inşası için de topluluk kapasitenin artırılması gerekli ve önemlidir. O nedenle sığınmacı ve mülteci nüfus gruplarına yönelik planlan hizmetlerde sürdürülebilir politikaların hayata geçirilmesine öncelik verilmelidir.

BMMYK'nın yaş, cinsiyet ve çeşitlilik bağlamında kadın, engelli, yaşlı, LGBTİ, azınlık ve yerel halk ve gençleri ve çocukları içeren sığınmacı ve mülteci nüfus gruplarına yönelik politika oluşturma çalışmalarından hareketle, incinebilir kesime yönelik hizmet ve politikaları aşağıdaki başlıklar altında ifade etmek mümkündür (BMMYK Yaş, Cinsiyet ve Çeşitlilik Hesap Verebilirlik Raporu, 2016):

➤ Kadınlar

- Toplum liderliğinde ve yönetsel yapılarda eşit temsiliyet düzeyi ve etkinlik
- Güvenli ve sürdürülebilir geçim olanaklarına erişim
- Cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı müdahale ve önleme
- Ekonomik, erişilebilir ve yeterli cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetleri

➤ Engelli Bireyler

- Kamusal hayata katılımı artırmak için kimliğin doğru tanımlanması
- Programlamaya dahil edilmelerinin ve hedeflenen desteğin sağlanması
- Evlerde, okullarda ve toplumda damgalamanın ve ayrımcılığın azaltılması
- Cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile şiddetin ve istismarın her türlüsüne karşı müdahale ve önleme

- Sağlık hizmetlerine erişim
- Yaşlı Bireyler
  - Yeterli aile ve toplum destek yapıları
  - Emekli maaşlarına ve geçim olanaklarına erişim
  - Cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile yaşlı istismarına karşı müdahale ve önleme
  - Sağlık hizmetlerine erişim
- LGBTİ Bireyler
  - Korumaya ve hizmetlere erişim için güvenli kimliklendirme
  - Güvenli ve sürdürülebilir geçim olanaklarına erişim
  - Cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı müdahale ve önleme
- Azınlıklar ve Yerel Halklar
  - Sığınma, eğitim, tıbbi bakım, sosyal yardımlar ve çözümlere erişimde ayrımcılığın ve marjinalleşmenin azaltılması
  - Çocuk evliliği ile birlikte özellikle cinsel sömürü ve istismar ile cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı müdahale ve önleme
  - Vatandaşlığın edinilmesi veya onaylanması için prosedürlere erişim
- Çocuklar
  - Kaliteli eğitime güvenli erişim
  - İstismar, ihmal, şiddet ve sömürüye karşı koruma
  - Refakatsiz ve ayrılmış çocuklar için uygun koruma ve hizmetler
  - Evrensel doğum kaydı
- Gençler
  - Özellikle ilköğretim sonrası, yaygın ve hızlandırılmış öğrenme fırsatları için nitelikli eğitime güvenli ve uygun fiyatlı erişim
  - Karar verme süreçlerine anlamlı katılım ve temsil
  - Duygusal, psikolojik ve ruhsal iyilik hali için destek
  - Mesleki eğitim ve sürdürülebilir geçim olanaklarına erişim

6. Değişen Nüfus ve Sosyal Sürdürülebilirlik

Dünya üzerindeki göçler, nüfus hareketliliğini dinamik kılan ve ülkelerin demografik yapısını değiştiren en önemli kitle hareketleridir. Göçler, zorunlu ve isteğe bağlı olmak üzere temelde ikiye ayrılmaktadır. Eğitim, turizm, çalışma veya seyahat amaçlı göçler daha ziyade isteğe bağlı göçler kategorisinde yer almaktayken sığınmacı ve mülteci nüfus gruplarının da içerisinde olduğu savaş, hastalık, doğal afet gibi istendik olmayan veya beklenmedik koşullar dahilinde gerçekleşen göç hareketleri ise zorunlu göçler şeklinde tanımlanmaktadır. Yurt içinde bir yerden başka bir yere hareket etmek/taşınmak suretiyle gerçekleşen iç göç hareketleri olduğu gibi ülkeler arasında gerçekleşen nüfus hareketleri de dış göç olarak adlandırılmakta olup sığınmacı ve mülteci nüfus gruplarının durumu buna örnektir. Her ne biçimde veya amaçla gerçekleşirse gerçekleşsin tüm bu demografik hareketlilikler, kuşkusuz bölgeler veya ülkeler açısından bir demografik değişiklik yaratmakta ve değişen nüfus yapıları sosyal sürdürülebilirlik üzerinde doğrudan etkili olmaktadır.

Çalışmamız özelinde üzerinde durulan ve 21. yüzyılın en önemli sosyal sorunlarından biri olan sığınmacı ve mülteciler meselesi, gerek menşei ülkeler bakımından gerekse ara durak ve nihai bağlamdaki hedef ülkeler bakımından kayda değer insani meseleleri içerisinde barındırmaktadır. Sığınmacı ve mülteci kesimlerin temel insan haklarına erişim noktasında karşılaştıkları güçlükler ile yaşadıkları bireysel ve sosyal sorunlar, yalnızca bu nüfus gruplarının kendi yaşantılarını sürdürme çabalarıyla sınırlı kalmayıp değişen bölge nüfusunun ve coğrafyasının sosyal yönden sürdürülebilir bir nitelikte olup olmadığının da kaderini etkilemektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde sığınmacı ve mültecilerin etkisi dahilinde Türkiye’de değişen nüfus ve sosyal sürdürülebilirlik ilişkisine değinilecektir. Bu bağlamda üç alt başlığa odaklanılacaktır. Bunlardan ilki, sığınmacı ve mültecilerin “temel ihtiyaçlar”ıdır. Temel ihtiyaçlar alt başlığında gelir güvenliği ve işgücü ile barınma ve evsizlik konuları üzerinde durulacaktır. İkincisi, “bireysel kapasite” veya “bireysel kapasitenin artırılması”dır. Bu alt başlıkta eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve yurttaş katılımı konularına yer verilecektir.

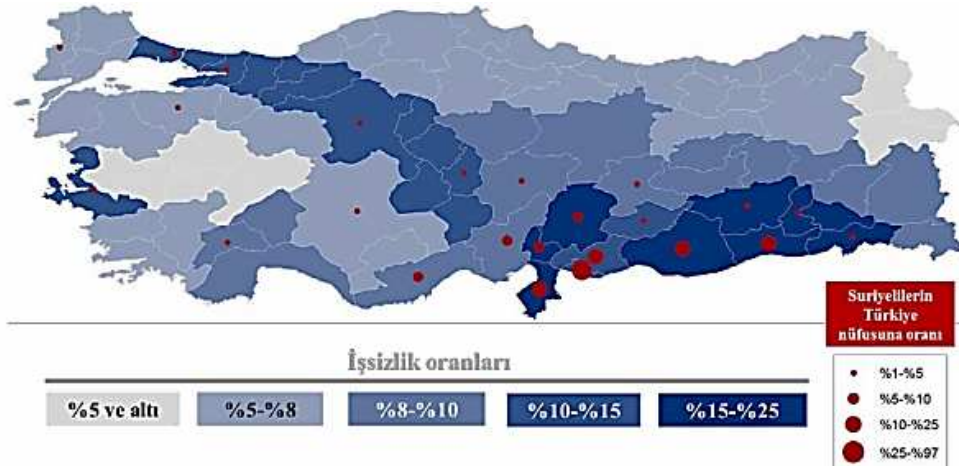
Üçüncüsü ise “topluluk kapasitesi” veya “toplumsal kapasitenin artırılması”dır. Bu alt başlık dahilindeyse semt ilişkileri ve sosyal sürdürülebilirlik konusu üzerinde durulacaktır. 2006 tarihli Vancouver şehri örneğindeki çalışmada gösterildiği üzere, sosyal sürdürülebilirliğin gerçekleştirilebilmesi için üç koşul yerine getirilmelidir; bölge sakinlerinin temel ihtiyaçlarının karşılanması, bireylerin kendi kişisel kapasitelerini ve sermayelerini yüksek düzeyde geliştirmeleri ve toplulukların tüm boyutlarda sosyal içermeyi teşvik etme ve destekleme kapasitesine sahip olmalarıdır (Cooper, 2006: 10).

6.1. Temel İhtiyaçlar

Sürdürülebilirlik kapasitesi yüksek bir şehirde kimliklerden bağımsız olarak -bilhassa sığınmacı ve mülteci nüfus grupları göz önüne alındığında- çocukların, ailelerin ve yetişkinlerin temel ihtiyaçları eşitlikçi ve adil bir yapılanmada karşılanmaktadır. Bölge sakinleri üretken olmalarını, becerilerini ve yeteneklerini kullanmalarını sağlayacak işleri elde edebilir ve bunları geliştirebilirler ki, kendilerini ve ailelerini parasal yönden desteklemek için yeterli gelire sahiptirler; yeterli, elverişli ve uygun fiyatlı konutlarda yaşamakta olup yüksek düzeyde kişisel emniyet ve güvenlikten yararlanmaktadırlar (Cooper, 2006: 10). Peki, sosyal sürdürülebilirlik boyutunda Türkiye’deki sığınmacı ve mülteciler açısından durum nedir? Bu noktada yukarıda bahsedilen hususlar çerçevesinde konuya yaklaşılabilecektir.

6.1.1. Gelir Güvenliği ve İşgücü

15-64 yaş aralığındaki nüfus, çalışma çağında kabul edilmekte olup “aktif nüfus” olarak adlandırılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Kasım 2017 işgücü istatistikleri uyarınca, çalışma çağındaki yaklaşık 53 milyon nüfusun işgücüne katılma oranı %58, istihdam oranı ise %51,9 olarak belirtilmiştir; 15 yaş ve daha yukarı yaşta kişilerde istihdam oranı % 47,3’lerdeyken işsizlik oranı ise %10,3 olarak vurgulanmıştır; 15-24 yaş arası genç nüfusta işsizlik oranıysa daha yüksek oranda vücut bulmaktadır (%19,3).**** Mevcut veriler, Türkiye işgücü piyasası ve dolayısıyla gelir güvenliği açısından önemli ipuçları ortaya koymakla birlikte sayıları milyonlarla ifade edilen sığınmacı ve mülteci nüfusun işgücü piyasasındaki konumuna bakmak da bu noktada önemli olacaktır. Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki “göçmen anlaşması” doğrultusunda Türkiye’deki Suriyelilere çalışma izni verilmiş ve çalışma çağındaki yaklaşık 1 milyon Suriyeli, 11 Ocak 2016’da çıkarılan yasal çalışma izni ile kayıt içi ekonomiye katılabilir hale gelmiştir. Çalışma izni kapsamında geçici koruma altında kayıtlı olunan illerde sığınmacılara çalışma hakkı verilmesi ve buna göre bir işyerinde mevcut çalışan sayısının yüzde 10’unu aşmayacak şekilde geçici koruma altındaki işgücünden istihdam edilmesi onaylanmıştır (Özpinar ve ark., 2016: 1-6). Dolayısıyla hem gelir güvenliği hem de işgücü piyasası açısından geçici koruma statüsü altındaki kişilerle yerel halkın istihdamı noktasında bir denge gözetilmek istenmiştir; ancak bilindiği gibi işgücü piyasası ve dolayısıyla işgücüne katılım, yalnızca kayıt içi ekonomiyle sınırlı kalmamakta olup özellikle yerel işverenler ve Suriyeli işçiler açısından kayıt dışı istihdam kayda değer bir oran arz etmektedir. Kayıt dışı istihdamda genelde sığınmacı ve mülteciler, özeldense Suriyeliler açısından sağlıklı ve ham verilere ulaşmak güç olmakla birlikte 600 bin dolayında Suriyelinin kayıt dışı çalıştığı tahmin edilmektedir (Kaygısız, 2017: 55-62). Yıldız ve Yıldız (2017: 36-46) tarafından da ifade edildiği üzere kayıt dışı istihdamın vergi gelirlerini azaltma, vergi adaletini ortadan kaldırma, kaynak dağılımını olumsuz etkileme, haksız rekabete neden olma, ekonomik verilerin doğru değerlendirilmesini engelleme, çocuk emeğinin sömürülmesine neden olma ve sosyal güvenlik sistemini bozma gibi pek çok olumsuz etkisi bulunmaktadır.

Şekil 1: Şehirlere Göre Türkiye’deki İşsizlik Oranları ve Suriyeli Nüfus

**** Bkz. <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27687>

Kaynak: Orhan, Oytun ve Gündoğar, Sabiha Senyücel (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu, Ankara: ORSAM-TESEV.

6.1.2. Barınma ve Evsizlik

Uygun fiyatlı konut yetersizliğinin sağlık açısından ve sosyal yönden sonuçlarının, bireyler ve aileler için yıkıcı olabildiğini söyleyebiliriz. Pek çok sığınmacı ve mülteci aile yiyecek, giyecek, konut, eğlence ve diğer gereksinimleri için sahip olduğu varlıklarını aşan tutarlarla karşı karşıyadır. Barınma koşullarının ise genellikle değişken olduğu belirtilmekte olup sık yaşadıkları taşınma durumları, kendilerini ve çocuklarını okullardan ve sosyal çevrelerinden koparabilmekte ve çoğu zaman diğer ailevi streslerle birleşebilmektedir ki, düşük maliyetli konutlar yetersiz kalitede olup çocukları bir dizi sağlık riskine maruz bırakabilir. Bunlar arasında çoğunlukla eski tip konutlar ile mobilya ve halılarda bulunan küf, kurşun, asbest ve diğer zehirli kimyasallar gibi kirletici maddeler ile ilgili riskler yer almaktadır. Ayrıca düşük standartlardaki konutlar ile kazalar arasında daha fazla sayıda tehlike içermesi bakımından bir ilişki bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda hatalı ısıtma sistemleri, korunmamış radyatörler, borular ve zemin fırınları; karbon monoksit zehirlenmesi, yanıklar ve ev yangınları ile ilişkilendirilmiştir (Cooper, 2006: 18).

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu bünyesinde kurulan Mülteci Hakları Alt Komisyonu, 2018 yılının mart ayı içerisinde "Göç ve Uyum Raporu" başlıklı bir çalışma yayınlamıştır. Rapor uyarınca, "Türkiye'nin yaklaşık 3,4 milyon Suriyeli sığınmacıyla dünyadaki en büyük sığınmacı nüfusuna ev sahipliği yaptığına, Suriyeli göçmenlerin yüzde 8'inin geçici barınma merkezlerinde, geriye kalan kısmının ise şehirlerde yaşadığına, ayrıca Kilis'te Türkiye nüfusundan daha fazla Suriyeli yaşamakta olduğuna" dikkat çekilmiş ve Türkiye'de farklı statülerdeki sığınmacıların sayı ve durumlarına yer verilmiştir:⁺⁺⁺

"2011 yılında Suriye'de başlayan savaş ve insani krizin sonucu olarak milyonlarca insan yerinden edilmiştir. Açık kapı, temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanması ve geri göndermeme esaslarına dayanan insani iltica politikası uygulayan Türkiye'de, 2018 yılı başı itibarıyla yaklaşık 3,4 milyon Suriyeli geçici koruma statüsüyle yaşamaktadır. Suriyelilerin yanı sıra Irak, Afganistan, İran, Somali gibi ülkelerden Türkiye'ye uluslararası koruma bulmak maksadı ile gelen 2017 sonu itibarı ile 300 bin sığınmacı bulunmaktadır. Türkiye'de bu gün 3,4 milyonu geçici koruma statüsüyle, 300 bini uluslararası koruma başvurusuyla, 600 bini ikamet izniyle olmak üzere yaklaşık 190 farklı ülkeden, farklı statülerde 4,3 milyon göçmen yaşamaktadır."

Mevcut rakamlar göz önüne alındığında yeterli, elverişli ve uygun fiyatlı konut sağlama ve evsizlik ile mücadele etme eylemleri, Türkiye'nin sosyal sürdürülebilirliği için kritik öneme sahiptir. Nitekim temel bir gereksinim olan barınma ihtiyacını karşılamadan fiziksel ve zihinsel sağlığı korumak, iyi bir aile yaşantısına sahip olmak ve topluma uyum sağlamak neredeyse imkânsızdır. O nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin refah sisteminde yapılacak anlamlı iyileştirmeler üzerinden vücut bulacak çeşitli boyutlarda ek politika ve programlama inisiyatifleri, kentlerde ve bölgeler arası olası sosyal dışlanmayı önlemek ve sosyal sürdürülebilirliği güçlendirmek için gerekli olacaktır.

6.2. Bireysel Kapasitenin Artırılması

Sosyal olarak sürdürülebilir bir ülkede bireyler kişisel kapasitelerini eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere erişim ve topluluğun tüm aktivitelerine aktif olarak katılma, katkıda bulunma ve bunlardan yararlanma fırsatlarıyla geliştirir. Bu bölümde Türkiye'deki sığınmacı ve mülteci açısından bireysel kapasitenin artırılmasında kilit rolü bulunan bu hususlar ele alınacaktır.

6.2.1. Eğitim

Göç hareketinde toplumunun en kırılgan ve yüksek risk altındaki grubunu oluşturan çocukların eğitim hakkı, bir gelecek hakkı olarak devletlerin sağlaması gereken en önemli yükümlülükleri arasındadır. Bu kapsamda 2014 yılından itibaren Türkiye'deki bilhassa Suriyeli çocukları okullandırmak için yoğun çalışmalar başlatılmıştır. 2016 yılına kadar sivil toplum örgütlerinin girişimleriyle açılan Geçici Eğitim Merkezleri'nde (GEM) okullaşma çalışmaları yoğunlaşmıştır. 2017 yılı sonunda ise Suriyeli öğrencilerin %54,5'inin kayıt işlemleri tamamlanmış ve GEM'ler kapatılarak tüm öğrenciler devlet okullarına aktarılıp eğitim-öğretim faaliyetleri yürütülmüştür. Eğitim-Bir-Sen ve Memur-Sen tarafından hazırlanan Türkiye'de Suriyeli Çocukların Eğitimi: Güçlükler ve Öneriler (2017) başlıklı raporda okul çağındaki Suriyeli çocukların okullaşmasının önündeki en büyük engelin ekonomik sorunlar olduğu, çocukların okula gitmek istediği, fakat çalışarak ailelerine maddi destek vermek zorunda olduklarından dolayı okula gidemedikleri belirtilmiştir. Aynı zamanda okulların Suriyelilerin yerleşim alanlarından uzak bölgelerde olmasından kaynaklanan ulaşım sorunu, ailelerin çocukların ana dilini unuttuğunu düşünerek okula gitmesine izin

⁺⁺⁺ Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf

vermemesi, okula kayıt olma ve belge temin etme gibi bürokratik işlemleri velilerin gerçekleştirememesi, okulların fiziksel yetersizliği, resmi kayıt sorunu, öğretmen eksikliği, müfredat ve teknik altyapının zayıflığı okullaşmanın önünde ciddi engeller yaratmaktadır. Bu sorunların yanı sıra özellikle sosyal sürdürülebilirlik açısından kriz yaratan sosyal uyum problemleri ve ayrımcılık meselesi de eğitim alanındaki önemli konular arasındadır.

6.2.2. Sağlık

Suriye'den başlayan sığınma hareketlerinden bu yana Türkiye'de Suriyeli sığınmacı ve mültecilere, sağlık hizmetlerine erişim konusunda olanaklar sağlanmıştır. Özellikle 2011 yılında İçişleri Bakanlığı'nın aldığı karar dolayımında Suriyeli sığınmacılara "geçici koruma statüsü" verilmesiyle birlikte AFAD Yönetmeliği (Nisan 2011) ve AFAD Genelgesi (Ağustos 2013), Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Geçici Koruma Yönetmeliği, Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslar AFAD-Sağlık Bakanlığı Protokolü, Göçmen Sağlığı Merkezleri/Birimlerine Dair Yönerge gibi kanun, genelge ve yönetmeliklerle sağlık hizmetlerine erişim yasal zeminde koruma altına alınmıştır. Bu kapsamda koruyucu sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı bağlamında sağlığı bozucu dış tehditleri engellemek, uygun barınma ve temiz suya ulaşım koşullarını sağlamak, yeterli besin alımını desteklemek ve hastalıklara karşı aşılama gerçekleştirmek gibi adımlar atılmıştır. Teşhis ve tedavi açısından ise acil sağlık hizmetlerine erişim gerekli olduğunda Suriyeli bir hastanın kayıtlı olup olmamasına bakılmaksızın sağlık hizmeti sunulmaktadır. Geçici koruma kimlik belgeleri olan Suriyeliler ise sağlık kuruluşlarına doğrudan başvurabildikleri gibi telefon aracılığıyla Sağlık Bakanlığı MHRS Çağrı Merkezi'ni arayarak randevu alabilmektedir. Geliştirilen bu sistem ışığında mültecilere sağlık hizmeti sunumunda yaşanan en temel sorun ise bu kişilerin bürokratik ve fiziki engeller nedeniyle sağlık hizmetine ulaşmada güçlük çekmesidir. Bununla birlikte sayıca yetersiz sağlık personeli, dil ve kültür farklılıkları, yabancı sağlık sistemine uyum sağlayamama, sağlık hizmetlerinin ücretli olması gibi sorunlar da sağlık hizmetinden yararlanmayı güçleştirmektedir. Özellikle sınır illerinde devlet hastanelerindeki kapasitenin daha kısıtlı olmasından kaynaklanan sorunlar yaşanmaktadır ki, kadın ve çocuk hastalıkları alanlarındaki yığılmaların fazla olduğunu ve sağlık personelinin sayıca yetersiz kaldığını söyleyebiliriz (Yavuz, 2015: 265-280).

6.2.3. Sosyal Hizmetler

Savaş ve çatışma ortamından kaçan sığınmacı ve mülteciler kaçış sırasında ve gittikleri ülkelerde pek çok sorun yaşamaktadır. Ekonomik zorluklar, kadına yönelik şiddet, zorla evlendirme ve çocuk gelin sorunsalı, iş piyasasına kısıtlı erişim imkanları ve yoksulluk gibi sosyal sorunlar gündeme gelmektedir. Bu kapsamda sosyal hizmetlere erişim, hayati bir önem taşımaktadır; bilhassa yaşanan maddi güçlüklerden dolayı sosyal yardıma gereksinim çok fazla olmaktadır. Türkiye'de sığınmacı ve mültecilerin sosyal yardımlara erişiminde yasal bir engel bulunmamaktadır. Buna rağmen sosyal yardımlar, daha çok sivil toplum örgütleri üzerinden sunulmaktadır. Bu açıdan düzenli sosyal yardımların, sığınmacı ve mültecilere sağlanmasında zorluklarla karşılaşıldığını söyleyebiliriz. Bu güçlüklerle beraber yerel yönetimler, uluslararası kurum ve kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinin sağladığı hizmetlerin koordinasyonundaki yetersizlik sosyal hizmetlere erişimde olumsuz etki yaratmaktadır.

Sosyal hizmetlere erişimde en çok sorun yaşanan alanlardan biri de refakatiz sığınmacı çocukların korunmasıyla ilgilidir. Bu çocuklara yönelik uygulamalarla ilgili prosedürler oldukça net biçimde tanımlanmıştır. Fakat dil sorunları, kültürel farklılıklar, akrabalarının yokluğu ya da travmatik yaşam olaylarının etkisi gibi nedenlerle bu çocukların desteklenme ihtiyaçları daha fazla olabilir. Bu düzlemde sığınmacı çocukların kurum bakımına alınmalarında ve çocuk hakları doğrultusunda yüksek yararlarının, çocukların vesayeti ile ilgili yasal düzenlemelerin devletin veya bir kuruluşun yasal vasisi olarak hareket etmesine imkân verecek şekilde değiştirilmesi halinde daha bir güvence altına almış olunacağı düşünülebilir.

6.3. Topluluk Kapasitesi

Güçlü veya iyi bir semt için tek bir tanım bulunmamakla beraber (ki, düşük nitelikli semtleri de açığa çıkarmak net olmasa da yoksulluk, işsizlik, suç oranlarının artışı gibi unsurlar bu noktada önemlidir) bunun niteliğini belirlemeye yönelik yaklaşımlar genellikle dört başlık altında toplanmaktadır. Birincisi, güvenlik, samimiyet, arkadaşlık algısıyla yansıtılan sosyal içerme ve bu bağlamda topluluk duygusu ve topluluğa katılım ve gönüllü çalışma için formal ve informal destek ve fırsatların varlığı; ikincisi, barınma hakkı ve yerleşik ve doğal çevrenin niteliği; üçüncüsü, hizmetlerin erişilebilirliği, niteliği ve ekonomik boyutu; dördüncüsü ise pozitif toplumsal ekonomik kalkınmadır (Cooper, 2006: 30). Cooper ve Bartlett (2005: 25), birçok araştırmada düşük nitelikli semtlerde yaşayanların yaşam memnuniyetinde giderek artan bir memnuniyetsizliğin söz konusu olduğunu belirterek bu memnuniyetsizliği ortadan kaldırmak için ele

alınması gereken faktörler olarak istihdamı, geliştirilmiş finansmanları, konutları ve hizmetlerin iyileştirilmesini tanımlamaktadır. Nitekim bu alanların her birindeki sorunlar toplumsal katılımı ve bütünlüğü zayıflatmakta, sakinlerin topluluklarının sosyal, kültürel, sivil ve ekonomik yönlerine tam olarak katılmalarını ve mahalleleri içeriden iyileştirmelerini önlemektedir (Cooper, 2006: 31). Cooper'a göre (2006: 31-32) bu sorunlar etrafında ortaya çıkan bazı mekanizmalar hem "sosyal dışlanma"ya yol açmakta hem de yoksulluktan uzaklaşmanın önündeki engelleri oluşturmaktadır ve bu mekanizmaların en önemlisi "mahalle izolasyonu" ve "damgalama"dır. Sosyal dışlanma, insanların toplumsal yaşamdan uzaklaşacak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk içinde olmalarını, haklarını ve yaşamlarını koruyacak kurumlardan ve sosyal destekten yoksun olmalarını ifade etmektedir (Çakır, 2002: 83). Bu noktada sosyal dışlanmanın sağlık, rekreasyon, çocuk bakımı ve diğer önemli hizmetler de dahil olmak üzere semt kaynaklarına erişimin yetersizliği nedeniyle açığa çıktığı gibi sosyo-ekonomik gelişimi ve toplumsal hareketliliği etkileyen düşük kişisel sermaye (eğitim, beceri ve diğer kişisel özellikler) ve sosyal sermayeyle (bağlantılar ve destek sistemleri) birlikte düşünüldüğü ifade edilmektedir (Cooper, 2006: 31-32). Kaldı ki sosyal sermayenin önemini özel sektör, kamu hizmeti sunumu ve sosyal aktörler arasındaki işbirliğinin oluşması ve bu özelliğiyle bir topluluğun sosyal ilişkileri ve toplumsal kurumları ve bunlar arasındaki karşılıklı etkileşimin yapısı ve boyutunun belirlenmesi olarak düşündüğümüzde, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin hedeflenmesi noktasında sosyal sermayenin işlevi, bilhassa sosyo-ekonomik ve kültürel baskı ve engellere karşı bir direnç mekanizması olarak sosyal içerme eksenindedir (Kangal, 2013: 119).

Türkiye'deki sığınmacı ve mülteciler "barınma merkezleri" (mülteci kampları) dışında genellikle "uydu kent" olarak tanımlanan kentlere yerleştirilmektedir.### Türkiye'ye özgü olan bu kavramsallaştırma ve proje, sığınmacıların Türkiye'de buldukları süre içerisindeki ikametlerini düzenlemektedir. 17 Mart 2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'te uydu kent, "uluslararası koruma talebinde bulunan yabancılara, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen ve ikamet etme zorunluluğu getirilen il" olarak tanımlanmaktadır.#### Güncel rakamlarla söyleyecek olursak şu an için Türkiye'de altmış iki kent, uydu kent olarak belirlenmiştir. 1994 Yönetmeliği'nde sığınmacıların yerleştirileceği uydu kentler "dini serbestlik" ilkesince belirlenmekteydi. 2006 yılında çıkarılan ek bir yönetmelikteyse sığınmacının herhangi bir uydu kentte akrabalarının olup olmama durumu ve bunu tercih edip etmeyeceği ki, akrabası yoksa sığınmacının dilediği uydu kentte ikamet edebileceği noktasından hareket edilmekteydi. Fakat YUKK doğrultusunda bilhassa Suriye'den gerçekleşen sığınma hareketleri paralelinde artık sığınmacının özel durumu veya talepleri değil, "ulusal güvenlik" temelli bir prosedür ortaya konulmuştur. Buradan hareketle sığınmacıya "kamu düzeni" veya "kamu güvenliği" nedeniyle belirli bir ilde ikamet etme yükümlülüğü getirilmiştir. Sığınmacılar acil durumlar dışında yalnızca yerleştirildikleri uydu kentlerdeki kamusal hizmetlerden yararlanabilmekte ve bu kentlerde olduklarını ispatlamak için (günlük, 2 günde veya haftada bir) İl Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubesi'ne imza atmak durumundadır. Bu düzenlemeyle sığınmacılar izin almadan, yaşadığı uydu kentten sağlık sorunları veya akrabalık ilişkisi sebebiyle kentinin değiştirilmesi talebi dışında uzun süreli ayrılamamaktadır. Dolayısıyla güvenlik prosedürü üzerinden inşa edilen uydu kent uygulaması sığınmacı ve mülteciler üzerindeki kurumsal baskı ve denetimi gözler önüne sermektedir. Sığınmacıların uydu kentlere yönlendirilirken kentin demografik yapısının ve sığınmacıların sosyo-kültürel özelliklerinin dikkate alınmaması, bu baskıya paralel sosyal dışlanma süreçlerini de beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya gibi metropol kentlerinde sığınma başvuruları alınmasına rağmen bilhassa Suriyeli sığınmacıların bu kentlerde ikametlerine olanak tanınmadığı ve özellikle İç Anadolu bölgesindeki taşra illere gitmeye zorlandığı görülmektedir (Jafari, 2013; Frambach, 2011). Metropollerdeki sığınmacı ve mültecilerin ise kentin yoksul ve toplumsal kaynaklar bakımından kıt olan periferi bölgelerinde yaşama zorlandığını ve buralarda gettolaşarak ayakta kalmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla Cooper'dan hareketle istihdam, geliştirilmiş finansmanlar, konutlar ve hizmetlerin iyileştirilmesi başlıklarında toplanan sorunlar ve bunlar etrafında açığa çıkan sosyal dışlanma süreçleri uydu kentlerin niteliğinin bütünsel anlamda sorgulanmasını gerektirmektedir. Bu sorgulama, öncesinde de ayrıntılandığımız sığınmacı ve mültecilerin istihdam, eğitim, sağlık, sosyal yardım gibi temel hak ve özgürlükler alanında yaşadıkları sorunları ayrımcılık ve sosyal dışlanma mekanizmalarından bağımsız düşünemeyeceğimizi (birbirine içkin olarak kavramayabileceğimizi) ortaya koymaktadır (İçduygu ve Millet, 2016; Kirişçi, 2016: 2). Kaldı ki sosyal dışlanmanın salt olarak maddi yoksunluk veya maddi kaynakların

Fakat geçici koruma statüsü sahibi olarak tanınan Suriyeli sığınmacıların uydu kentlere zorunlu olarak yerleştirilmelerinin söz konusu olmadığını altı çizilmelidir. Bu uygulama esasen "şartlı mülteci" ve "ikincil koruma" statüsü sahibi sığınmacılar için geçerli görünmektedir.

Bkz. YUKKUIY, m. 33.

yetersizliğiyle değil, aynı zamanda bazı kolektif kimliklerin topluluk içerisinde marjinalleştirilmesi süreçleriyle ilgili olduğu unutulmamalıdır. Sığınma tecrübesi, sosyal dışlanma sarmalını sergileyen en yaygın olgu olarak ortaya çıkmaktadır (Deniz ve ark., 2016: 17-18; Urabayen, 2015: 40-42; Hanafi ve ark., 2012: 35). Bu bağlamda “mekânsal dışlanma” oldukça önemli bir başlıktır. Bilindiği gibi kitlesel sığınma hareketlerinin ardından kentlerde kültürel, sosyo-ekonomik ve demografik dönüşümler meydana gelir ve bunun sonucu olarak kamusal alandaki kültürel, politik ya da sosyo-ekonomik nedenlerin etkilediği karşılaşmalar neticesinde yerel halk ile sığınmacılar arasında çeşitli gerilimler yaşanır (Deniz ve ark., 2016: 25). Deniz ve ark., (2016: 25) Sema Erder’in (2002: 1-15) “kentsel gerilim” kavramsallaştırmasından hareketle kentlerde var olan gerilimli ortamın önemli nedenlerinden birinin bu kentlere yerleşen grupların yerleşme biçimi olduğunu hatırlatarak kentlere enformel kanallarla (akrabalık ilişkileri gibi) yerleşmiş olan grupların kentle eklemlenme istekleri karşısında kentsel kurumların yetersizliği ve kentteki kaynakların kıtlığının bu gerilimi arttırıcı rol oynadığını vurgulamaktadır. Ayrıca mekânsal ve ekonomik dışlanmanın kültürel ve etnik dışlanmayı beslediği göz ardı edilmemelidir. Bazı sığınmacı gruplar, özellikle etnik ve dinsel yakınlık nedeniyle kentlerde daha sıcak karşılanabilirken, bazıları farklı kültürel geçmişlere sahip olması nedeniyle dışlanmaktadır; ancak yerleşik nüfus ile dışarıdan gelen nüfus arasındaki farklılık bazen ne kadar belirsiz olsa bile, yani aynı dilsel, dinsel kodlar paylaşıyor olursa da dışlanma mekanizmaları vücut bulabilmektedir (Deniz ve ark., 2016: 27-28). Örneğin, Dedeoğlu ve Gökmen’in (2011: 1-29) İstanbul’da yürütülen çalışmasında etnik ve dinsel kimliğin aynı olarak tanımlandığı Azeri göçmenlerinin sosyal dışlanmayı yakıcı boyutlarıyla yaşadığı açığa çıkmıştır. Diğer taraftan Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi’nin (HUGO) 2014’de gerçekleştirdiği “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum” başlıklı araştırmada, “Suriyeliler ile kültürel olarak aynı olduğumuzu düşünüyorum” şeklindeki önermeye katılımcıların % 45,3’ü katılmıyorum, % 25,3’ü kesinlikle katılmıyorum, %14,8’i katılıyorum, % 2,4’ü ise kesinlikle katılıyorum cevabını verirken, toplumsal gerilim başlığında katılımcıların % 62,3’ünün “Suriyeli sığınmacılar buldukları yerlerde şiddet, hırsızlık, kaçakçılık ve fuhuş gibi suçlara bulaşarak toplumsal ahlak ve huzuru bozmaktadır” önermesini desteklediği, önermeye katılmayanların oranının ise %23,1’de kaldığı ve önermeye destek verenlerin bölge illerinde (Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin, Şanlıurfa) neredeyse iki kat daha fazla oranda bulunduğu ve yaş arttıkça önermeye destek verenlerin oranının arttığı belirtilmektedir.****

7. Tartışma ve Sonuç

Türkiye’deki sığınmacı ve mülteci sorunsalını sosyal sürdürülebilirlik bağlamında ele alan bu çalışmada sığınmacı ve mültecilere yönelik sosyal politikalar ve toplumsal kaynaklara erişim tartışılmaya çalışılmıştır. 18. yüzyılda sanayileşme ile başlayan ve günümüze değin uzanan hızlı toplumsal dönüşümler, 21. yüzyıl itibariyle küresel ve kitlesel göç hareketleri şeklinde varlığını sürdürmektedir. Bunların odağında Ortadoğu coğrafyası ve Türkiye için yakıcı ve süreklilik arz eden sığınmacı ve mülteci sorunsalı gelmektedir ki, Türkiye’nin bu meselede gerek ara durak gerekse hedef ülke olması bakımından bölgenin ana aktörü olduğu unutulmamalıdır. Çalışmamızda tanımlanan ve etraflıca yer verilen sürdürülebilirlik olgusu ise bilhassa “sosyal” boyutta, genelde bireylerin ve toplulukların ihtiyaçları, özeldeyse sığınmacı ve mültecilerin gereksinimleri bakımından devletlere birtakım sorumluluklar yüklemektedir. Tekrar vurgulamak gerekirse, bugünün ihtiyaçları karşılanırken gelecek kuşakların yaşama ve temel gereksinimlerini karşılama haklarını ekolojik, ekonomik ve sosyal yönden ihlal etmemek gerekmektedir. Bunun için de ekolojik açıdan dezavantajlı bölgeleri, iktisadi bakımdan yoksul kesimleri, sosyal yönden ise incinebilir ve marjinalleştirilmiş nüfus gruplarını politikalara ve hizmetlere dahil etmek önemlidir. Spesifik olarak sığınmacı ve mültecilerin yoğun biçimde var olduğu Türkiye’de sosyal sürdürülebilirliğin ön koşulu, söz konusu bu nüfus gruplarının sosyal içermelerinin sağlandığı ve kamu ile yerel halk tarafından marjinalleştirilmelerinin önüne geçildiği hizmetlerin ve politikaların üretilmesinden geçmektedir. Daha da somutlaştırmak gerekirse, Türkiye’de yaşamını barınma merkezleri ile uydu kentlerde sürdüren sığınmacı ve mültecilerin maruz kalabilecekleri mekânsal dışlanma veya gettolaşma deneyimleri, buldukları bölge coğrafyasının sosyal sürdürülebilirliği üzerinde istendik etkiler bırakmayacaktır. Dolayısıyla, kamu eliyle üretilen politikalar ve hizmetlerden başlanarak yerel halkın sığınmacı ve mülteci meselesine bakışını bu gözle değerlendirmek önem arz etmektedir. Nitekim çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik bağlamında sığınmacı ve mültecilerin sürdürülebilir bir coğrafyada yaşamlarını asgari düzeyde sürdürebilmeleri için temel ihtiyaçlarının karşılanması elzem olup bireysel ve toplumsal kapasitenin artırılması şarttır. Temel ihtiyaçlar dahilinde gelir güvenliği ve işgücü (kayıt dışı ekonomi, düşük ücretlerle çalışma, ücret alamama, güvencesiz çalışma vb.) ile barınma ve evsizlik (çadır kentler, uygun fiyatlı konut

**** Bkz. <http://fs.hacettepe.edu.tr/hugo/dosyalar/TurkiyedekiSuriyeliler-Syrians%20in%20Turkey-Rapor-TR-EN-19022015.pdf>

yetersizliği, sağlıklı olmayan konutlarda yaşama, insani hizmet sunan kurumlara uzak yerlerde yaşama vb.) konularında mevcut politika ve hizmetlerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bireysel kapasitenin artırılması dahilinde eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır. Konu kapsamında sığınmacı ve mülteci nüfusa yönelik söz konusu bu hizmetlerin niceliği, niteliği, ulaşılabilirliği ve devamlılığı önem teşkil etmektedir. Son olarak topluluk kapasitenin artırılması dahilindeyse semt ve sosyal sürdürülebilirlik başlığına istinaden sosyal içerme, toplumsal katılım, aidiyet vb. kavramları ekseninde sürdürülebilir sosyal politikalara ihtiyaç bulunmaktadır. Nitekim toplumlar da yaşayan organizmalardır ve dışarıdan katılan yeni toplulukların güçlü sosyal politikalar aracılığıyla sosyal içerilmesinin sağlanması mümkündür. Sonuç olarak İbn Haldun'un dediği gibi "coğrafya kaderdir", ancak fatalist (kaderci) toplumlar kendilerine biçilen rolü oynamakla yetinirken sürdürülebilir politika ve hizmetler inşa edebilen toplumlarsa kaderlerini kendileri belirleyecektir.

KAYNAKÇA

- BMMYK Türkiye. (2015). *UNHCR: Age, Gender and Diversity 2015 Report*. Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği Yayını.
- BMMYK. (2017). *UNHCR Age, Gender and Diversity: Accountability 2016 Report*. İsviçre: Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği Yayını.
- Buz, Sema (2008). Türkiye Sığınma Sisteminin Sosyal Boyutu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 78, s.122-30.
- Cooper, Merrill (2006). *Social Sustainability in Vancouver*. Ottawa: Canadian Policy Research Network Research.
- Cooper, Merrill ve Bartlett, D. (2005). *Strong Neighbourhoods: Building the Foundation for a United Way Neighbourhood Investment Strategy*. Calgary: United Way of Calgary and Area.
- Çakır, Özlem (2002). Sosyal Dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.3, s.83-104.
- Dedeoğlu, Saniye ve Gökmen, Çisel Ekiz (2011). *Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye'de Yabancı Göçmen Kadınlar*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Deniz, Çağlar; Ekinci, Yusuf ve Hülür, Banu (2016). Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, S. 27, s.17-40.
- Eizenberg, Efrat ve Jabareen, Yosef (2017). Social Sustainability: A New Conceptual Framework. *Sustainability*, S.9, s. 68.
- Erder, Sema (2002). *Kentsel Gerilim*. Ankara: Uğur Mumcu Araştırma Vakfı.
- Finkbeiner, Matthias; Schau, Erwin; Lehmann, Annekatrin; Traverso, Marzia (2010). Towards Life Cycle Sustainability Assessment. *Sustainability*, S.2, s. 3309-3322.
- Frambach, Nina (2011). *Refugees in Istanbul Lost Between Policy And Practice*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Utrecht University, Utrecht.
- Geçici Koruma Yönetmeliği. (22.10.2014). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.
- Hanafi, Sari; Chaaban, Jad ve Seyfert, Karin (2012). Social Exclusion of Palestinian Refugees in Lebanon: Reflections on the Mechanisms That Cement Their Persistent Poverty. *Refugee Survey Quarterly*, S.31, s.34-53.
- İçduygu, Ahmet ve Millet, Evin (2016). *Syrian Refugees in Turkey: Insecure Lives in an Environment of Pseudo-Integration*. İstanbul: Global Turkey in Europe Working Paper.
- İneli-Çiğner, M. (2016). Uluslararası Hukuka Uygun Geçici Koruma Rejiminin Unsurları Üzerine. *Göç Araştırmaları Dergisi*, S.2, s.62-92.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. (10.12.1948). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu.
- Jafari, Farrah (2013). *Silencing Sexuality: LGBT Refugees and The Public-Private Divide in Iran and Turkey*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, The University of Arizona, Arizona.
- Kahya, Özlem (2014). *Türkiye'de Sığınmacılık ve Uydu Kent Deneyimi: II. Uluslararası Davraz Kongresi: Küresel Sorunlar ve Çözüm Arayışları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını.
- Kangal, Nalan (2013). *Sosyal Sermaye Teorileri ve Sosyal Sermaye Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kapani, Münici (2009). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kartal, Bilhan ve Başçı, Emre (2014). Türkiye'ye Yönelik Mülteci ve Sığınmacı Hareketleri. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, s. 275-99.
- Kaygısız, İrfan (2017). *Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri*. İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Kirişçi, Kemal (2016). *Europe's Refugee/Migrant Crisis: Can 'Illiberal Turkey' Save 'Liberal Europe' While Helping Syrian Refugees?* Belgium: EPC Policy Brief.
- Koşar, Emre (1995). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Missimer, Merlina; Robèrt, Karl-Henrik ve Broman, Göran (2017). A Strategic Approach to Social Sustainability-Part 1: Exploring The Social System. *Journal of Cleaner Production*, S.140, s.32-41.
- Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme. (22.04.1954). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu.
- Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü. (04.10.1967). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu.
- Orhan, Oytun ve Gündoğar, Sabiha Senyücel (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu, Ankara: ORSAM- TESEV.
- Özpınar, Esra; Satır-Çilingir, Yasemin ve Taşöz-Düşündere, Aysegül (2016). *Türkiye'deki Suriyeliler: İşsizlik ve Uyum*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yayını.
- Reçber, Sercan (2014). *Hayatın Yok Yerindeler: Sığınmacılar ve Mülteciler, VI. Sosyal İnsan Hakları Sempozyumu*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler. (1998). Ankara: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Yayınları.
- Terzioğlu, Mehmet (2006). *Göçmen Ülkesi Olarak Türkiye: Hukuksal Yapı ve Uygulamalar, Uluslararası Göç Sempozyumu*. İstanbul: Zeytinburnu Belediye Başkanlığı Yayını.
- Turhan, Aydın (2013). İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.4, s. 357-78.
- Urabayan, J. (2015). Análisis de la Exclusión: Marginados, Desplazados y Refugiados. Pensando la Diferencia Con Arendt. *Revista de Persona y Derecho*, S. 73, s. 39-59.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (04.04.2013). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik. (17.03.2016). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.
- Yavuz, Ömer (2015). Türkiye'deki Suriyeli Mültecilere Yapılan Sağlık Yardımlarının Yasal ve Etik Temelleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.12, s.265-280.
- Yıldız, Tuğba ve Yıldız, İbrahim (2017). Suriyelilerin Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdama Etkileri ve Bunun Yansımaları Olarak Türkiye'ye Maliyetleri Üzerine Bir İnceleme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, S.2, s.30-46.